

Dzimtās valodas problemātika avīzē „Taisneība“ (Novosibirska, 1926–1937)

A. Sapožinska
Sanktpēterburgas Valsts universitāte
9. latgalistikas konference, Rēzekne, 2016

Padomju Savienības t. s. valodas un kultūras celtniecības politika

- grāmatu un avīžu izdošana,
- mācības nacionālajās valodās,
- to ieviešana lietvedībā
- alfabētu izstrādāšana u. c.

Avīze „Taisneība“

- periodiskums: 4–8, vēlāk 10 vai 8 numuri mēnesī
- metiens: 1–2 tūkstoši eksemplāru mēnesī
- redaktori:

Joņš Silinīks (Я. Силинек),

Aleksandrs Eisuļs (А. Эйсуль),

Pīters Grovers (Пётр Гровер),

Donats Grauba (Донат Грауба)

[Колоткин 2012: 33; 39].

- periodika.lv (izņemot 1931. un 1932. g.)

Publikācijas par valodu avīzē „Taisneība“

- I. Pozitīva reakcija uz avīzes iznākšanas sākumu.
- II. Skolu izglītība latgaliešu valodā: vērtējumi.
- III. Aicinājumi iestāties augstskolās ar mācībām latgaliešu valodā.
- IV. Redākcijas un J. Lojas rosinājumi vākt latgaliešu valodas arhaismus un piedāvāt tulkojumus krievu valodas vārdiem un frāzēm.
- V. Diskusija par gramatiku un ortogrāfiju.
- ...

I. Iznākšanas sākums

- Nodaļas «Apsveikumi avizei „Taisneība”» un «Lai dzevoj „Taisneība”»
- Otrs vilnis priecīgu sveicienu izraisīja „Taisneības” radio raidījumu sākums 1929. g.

II. Skolu izglītība latgaliēšu valodā

«Talovkas škola.

(Tomskas apvydā).

Pārni mums Taigas rajona latgališim (pori par 100 saimn.) izadewia dabot školotaja, kas prut mocet myusu barnus ari sowa dzymtā mele. Bet škola isocia sowa darbeibu tikai janwara menesi. Nabeja ari moceibas gromotu latgališu woluda.

Daudz kas sowa barnu skolā weļ nalaiz. Toli škola (dzeiwojom winsātoš), cytam pat leidz 8–10 werstu. Cylwaki mes nabogoti, tryuka apawu, un pat ari ceļa maizes barnam. Vairok kai nu symta ustobom skolā goja 30–40 latgališu barnu.

Man byutu taidš prikšlykums <...> itaiset deļ barnim kupdzeiwi (obščežitije) <...>

Vacajs Drozdowskits» [Taisneiba 1926/5: 2].

II. Skolu izglītība latgāliešu valodā

«Dudit skolotoju latgaliti

(Kreslovka, Abakanskas raj., Minusinsk. apv.)

Myusu cima skolā par skolotoju strodoj jau 4 godi latvite M. Erdman. Bet Kreslovkā dzeivoj tikai latgālieši un skolņikim gryuši vuicetis todeļ, ka skolotoja latgāliešu voludas naprut. Pi tam jei pavysam nagrib jemt daleibas sabidriskā dorbā todeļ mums nav vaidzeiga taida skolotoja un mes jau nazcik reižu lyudzam rajonu dut mums sabidrisku darbiniku skolotoju un „Taisneibu“ prosam lai pasapyulej apgodot myusus ar skolotoju latgaliti.

Zemkors» [Taisneiba 1929/15: 4].

«18 Černigovkas zemniku likvidēja sovu skaitei-raksteit naprasšonu latgāliešu voludā

(Itata raj., Ačinskas apv.)

Pyrmajā majā pi mums beja izlaista latgāliešu grupa nu 18 cylv. likvidējušu sovu skaiteit-raksteit naprasšonu motes voludā.

Grupas daleibniki izvedia lugu „Calmi un Atlases“. Ludzeņa vysai tautai stipri patyka.

Zemniks» [Taisneiba 1929/23: 4].

III. Aicinājumi iestāties augstskolās

«Latviši un latgališi, uz sovom augstškolom!

Deļ latvišim un latgališim Leningradā pastov divi augstškolās: 1) Gercena Institūta Latvišu un Latgališu Nudaļa (Мойка 48) un 2) Valsts Universiteta Filoloģisko Fakulteta baltu tautu (latvišu, latgališu un leišu) cукls (Ленинград. Вас. Остров, Университетская наб. д. 7/8).

<...>

Gatavojites!

Isyutit laikā pisateikšonas paziņojumus pa augšok aizrodeitam adresam.

Latvišu un latgališu sekcijom vajadzeigi spejeigi, revolucionari, marksistiski un augsti moceiti izgleiteibas darbiniki!

Isastojit vinā vai utrā nu divejom latvišu un latgališu moceibas istodem!

Pijemšonas porbaudejumi gaidomi ap augusta vydu.

Gercena Instituta Latvišu un Latgališu Nudaļas vadeitojs, Valsts Universiteta Baltu un Somu-ugru voludu un literatūru priškmetu komisijas sekretārs:

J. Loja» [Taisneiba 1929/20: 2].

III. Aicinājumi iestāties augstskolās

«LATVIŠI UN LATGALIŠI, UZ GERCENA INSTITUTU!

Ap augusta vydu gaidamas porbaudeišonas uz Leningradas Gercena Pedagogisko Instituta Latvišu un Latgališu Nudaļu.

Vitu skaits nav veļ nuteikti zynoms, bet — pec pagojušim godim sprīžut — varam gaideit **15–20 vitu**.

<...>

Porbaudeišona pagojušā godā beja četros priškmetūs: 1) sovā voludā (latvišu vai latgališu), 2) sabidriskoš zineiboš, 3) fizikā un 4) matemātikā.

Pagaidom vajag gatavojutis orientetis uz tim pošim porbaudejumim, jo vairok par tim šugod nav gaidoms.

<...>

Iprišknuteikums — vydus izgleiteiba (tehnikums, strodfaks, gimnazija, reālskola vai deiveiņgadejo 2 pakopes škola — vina olga, latvišu, latgališu vai krivu škola).

<...>

Instituta Latvišu un Latgališu Nudaļas vadeitojs:

J. Loja» [Taisneiba 1929/20: 2].

III. Aicinājumi iestāties augstskolās

Vēl dažas Lojas publikācijas tajā pašā tēmā:

- [1929/21: 4] — Loja paskaidro, ka Hercena institūts gatavo «vydus školu (strodfaku, pedtehnikumu, utros pakopes školu) pasnedzejus voludā, literatūrā un sabidriskajōs zynotnēs». Bet cikls Ļeningradas Universitātē «gatavoj specialistus voludā un literaturā ar vairok zynotnisku (mozok praktiski-pedagogisku) nuverzini». Ir dots nepieciešamu dokumentu saraksts.
- [1929/34: 4] — Gercena institūtā mācās 1 latgalietis 4. kursā un 3 otrajā; tagad dokumentus vēl neviens nav iesniedzis.
- [1929/35: 4] — uzņemšana universitātēs ir pagarināta, Loja visus aicina iestāties: «Parni Latgališu Nudaļā istoja 3 latg., bet šugod joisto **mozokajs trejs reizes lelokam skaitam.**
Vitas ir! Pi latgališim lels darbiniku trvukums! Vysi uz augstškolu!»

III. Aicinājumi iestāties augstskolās

- [1929/22: 4]: «**Nuteikumi par piemēšonu Krasnojarskas Partškolas lat.-latg. nudaliā 1929-30 moc. g.**».
- No Maskavas: «**Latvišu un latgališu dorba ļauds!** Myusu pyrmos pakopes aizocu skola (заочная школа) dreiži byus nustrodojusia vasaļu godu. 1 septembri socam jaunu moceibas godu. Latvišu un latgališu dorba ļauds, strodniki un zemniki, pasarokstit uz moceibas vestulem. Myusu škola dud sokuma zynošonas krivu un latvišu voludoš, matematikā, geografijā, dobas un sabidriskoš zineiboš» [1929/32: 4; 1929/33: 4; 1929/34: 4; 1929/35: 4].

III. Aicinājumi iestāties augstskolās

- **«Leninpiļš latgališu ivereibai
BIDRI!**

Leninpiļš Latiznoma 3-gadejā vokorškolā darbeiba soksis 15 septembri 1929 g.

Vokorškolas uzdevums ir dut latgališu dorba ļaudim vysporeju izgleiteibu Strodfaka apmarūs. <...>» [Taisneiba 1929/36: 4].

- **«Gatavojites uz istošonu komuniversitetā**

„Taisneibā” beja raksteits, ka pi Vokoru tautu Komunistisko Universiteta šugod atver, tai saucamu, **aizocu mocešonos nudaļu** <...>» [1929/38: 4].

III. Aicinājumi iestāties augstskolās

«Zem. Jaun. skolai ir jobyt

<...>

Pi latvišu vydus un augstškolom ir latgališu nudaļas, bet nu latgališu jaunos nav ko syuteit jimoš mocetis tamdēļ, ka jim tryukst napicišamu zineibu. Leidz šam deļ latgališu jaunos ir tikai pyrmos pakopes školas. Uz vysa Sibira, pat vysā Padumiu Krivijā, nav nivinas latgališu zemniku jaunos školas, nav kur latgališu nabadzeigu un kolpu jaunotnei igyt pamatzineibas.

<...>

J. Vucans» [Taisneiba 1929/25: 4].

IV. Rosinājumi vākt arhaismus un tulkojumus

- Nodaļa «Izlobosim savu voludu» ar apakšvirsrakstu «Aizmērsti un nazynomi vōrdi»
- «Itu nudaļu mēs īvadam todēļ, ka daudzēji latgališi tus pat vordus sovaidi izrunoj, tos pat litas sovaidi sauc, — pimāram, vins soka: „išu pi doktora zolotis“ un utrs — „išu pi doktora lečēitis“. Vins soka „verstas stulps“, utrs — „verstas stuburs“ u. t. t.» [Taisneiba 1928/12: 4].
- Plāni: latgaliešu valodas vārdnīca. Aicinājums sūtīt «vac-vacus vōrdus, kurus vyslobok var atrast vacōs dzismēs, posokōs i t.t.» [turpat].

IV. Rosinājumi vākt arhaismus un tulkojumus

Pirmais uzdevums:

«Atbildit uz šim vaicojumim — ku zeimoj vōrdi:
Traipeit. Dyure. Taupeit. Cēški. Naošmi. Dyluns.
Īpašums. Nui. Dzaltoneite. Irkls.

Kai portulkot latgališu voludā nokušus izteiciņus:
Zloj pios na cepi. Kruglyj šar. Revoļvernaja puļa.
Ogromnyj grob. Knigi pečatajut v tipografiji. Privic
ospu. Privic jabloņu. Pčeļnyj roj. Sažac jabloņu.
Priehali gosci. Rai zemnoi» [Taisneiba 1928/12:
4].

IV. Rosinājumi vākt arhaismus un tulkojumus

«Ku zeimoj vōrdi: Pašaie. Greidoj. Čeberkoj. Rauduve. Stymbyns. Gaigalits. Sacen ejut. Driksna. Laipa. Plyusti. Doldareņus žvadžynoņ.

Kai porlulkot latgališu voludā nokušus vōrdus un izteiciņus: Slavnyj bogatyr.

Gruši. Slivi. Višņi. Kryžovņik. Smorodzina. Klubnika — frukty. Graždanskaja služba. Raduga. Jevrej soglasen prodac. Fabrika i zavod — naše dzetišče. Ruslo reki. Istorija i geografija. Ja igraju na rojale, a dzeci igrajut na dvore. Koške igruški, a myške sļozki. Ošibka vešč popravimaja. Lev bjotsja so slonom, slon ubjot ļva» [Taisneiba 1928/14: 4].

Tulkojumu publikācija [Taisneiba 1928/22: 4].

«Apvorksnis — gorizonts. Audzynotova — pitomnik. Apvērteišona — ocenka. Apmulsynot — smuņi. Atceisteits — očyščennyj. Čāms, čapaks, pyušļotojs — koldun. Blēņdars (blēņu dareitojs) — huligāns. Baudeit — ispytac — isprobovac. Dordz, (roti dōrdz). Gaume (samaņa). Kosols (ar kosolu veizes pyn). Lītdareigs — dzelovoj. Pašale — pajumte».

IV. Rosinājumi vākt arhaismus un tulkojumus

«Sudin mēs īvitojom vīnu daļu myusu vacus „kožu dzīsmu“, kuros myusim atsyuteja „Taisneibas“ korespondents b. Pīters Jurans.

Bīdri! Vēl reiz lyudzom, syutit uz redakciju posokas, vacos dzīsmes (kožu dzīsmes — „častuškas“) meikļas un parunas.

Kozu dzīsmes

Panošniki zyvu prosa.

Kaidu zivu jim vajag?

Myus' azarā taidas zivs

Četras kojas bolts vādars

Taidu zivu jim vajag.

Pa ceļu, pa ceļu naguda ļauds. Aperia cysas, stodaigas vysas.

<...>» [Taisneiba 1928/16: 4].

IV. Rosinājumi vākt arhaismus un tulkojumus

- Jānis Loja aicina sūtīt leksiku Hercena institūtam
- «Pi darbeibas vordim joatzeimoj nanuteicama forma, tagodne un pagotne pimaram: jimt, jamu, jemu.

Pi litas vordim joatzeimoj nominativs (uz jautojuma **kas?**), genetivs (uz jautojuma ko?) un akuzativs (uz jautojuma kū?).

Pi kotra vorda jopilīk to vorda tulkojums krīvu voludā, un jo nuzeimes izskaidrojums vasalā teikumā.

Vordus prišk vordneicas vajaga cīši pareizi raksteit tai, kai dzerdat (fonētiski), pimaram: vièjs un cièrst, bet miālia» [1929/47: 4].

V. Diskusija par gramatiku un ortogrāfiju

«Nu augšok darodeitō radzams, ka **lītas wordus** ir jōroksta na ar „e”, bet ar „ea” aba „ia” t. ir, na „tele”, bet rikteigi „tealea (tialia)” — ūaļa.

Bet kas atsanas uz darbeibas wōrdim, tod na wysūš lucejumuš war rakštat piac wīna šablona ar „ei”.

Pamata izteiksmī darbeibas wōrdūš joroksta: „raksteat (iat)” — rakštat, bet na „raksteit”. **Pagotnī** taipat ar „ia”: „rakstiajam, laidiam” — rakštajam, laidiam. A **darbeibas wōrdi cīšomōš kōrtas** pagotņa joroksta jau otkon ar „ei”: raksteits, dauzeits un t. t.» [1926/8: 4].

V. Diskusija par gramatiku un ortogrāfiju

Jānis Loja:

- «Latgališu teirō voluda un jus izlūksņas» [1926/13: 2];
- «Latgališu rokstu voluda» [1926/15: 2; 1926/16: 2; 1926/17: 2];
- Stāstījums par institūtu [1927/3: 2].

V. Diskusija par gramatiku un ortogrāfiju

«Stanislavovkas cima, Barabinskas apv. (Sibirī), latgališi atsasauc par savu avizi tai — „Mes ciši priceigi, sajemuši latvišu avizi „T-ba“. Tik tei nalaime, ka mes jos navaram saprast — jei drukojas dziļā latvišu voludā”.

Čargaru cima oroji arī izsoka, gondereiž, tū pat: — „kāb rakstejuši, kai mes saprostu, tod labi byutu ju izraksteit, un skaiteit, ā to jimā daži vordi ir taidi, kuru navar saprast”. Bet, ka čargarišim izskaita cyts, loboks skaiteitojs, tod saprut, skaitu, poš, tō pat raksteņa saprotuši nabeja.

Timofejevkiši (tō pač apvyda) vairok pisatur pi latgališu voludas, nakai čargariši. Bet i tumar runoj, ka avizi saprutu, švaki. (Ceiruļs)» ([Taisneiba 1928/40: 2], raksts „Ku soka latgališu oroji par savu avizi «Taisneibu»”).

Secinājumi

- „Taisneibas” materiāli var papildināt mūsu zināšanas par latgaliešu valodas funkcionēšanu un normēšanu 1920-1930 g.
- iespēja ieraudzīt pašu latgaliešu attieksmi pret valodas politiku
- propagandas raksturs, bet ir dažādi viedokļi.